

BARBARA KOVAČEVIĆ

Nikad ne reci nikad

U životu često susrećemo ljude koji su skloni započinjati svoje rečenice s *Ja nikad...* (ili *Ja uvijek...*). I obično te ljude život redovito demantira stavljajući ih u situacije u kojima njihove riječi postaju besmislene (iako su oni toga rijetko svjesni). Na takva iskustva upućuje i izreka *nikad ne reci nikad*, koja nosi iskustvenu mudrost i koja je proširena među govornicima hrvatskoga jezika (a i šire). Osim zoonimnih i fitonimnih frazema, koji su utemeljeni na adinatonu, u posebnu skupinu možemo izdvojiti adinatonske frazeme u kojima su nosive sastavnice nepostojeći ili postojeći blagdani te dani u tjednu. Takvi frazemi temeljnoga frazemskog značenja 'nikad' priložnoga su vremenskoga značenja.

Na Sveto Nigdarjevo

U hrvatskome jeziku takvi su frazemi *na Svetoga Nikada*, *na Sveto Nikad* ili *na Sveto Nigdarjevo*. Iako su ti frazemi u frazeološkim i općim rječnicima različito bilježeni (*na sveto nigdarjevo*, *na sveto Nigdarjevo*, *na Sveto Nigdarjevo*; *na svetoga nikada*, *na svetoga Nikada*; *na sveto nikad*, *na sveto Nikad*, *na Sveto Nikad*), prema *Hrvatskome pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (2013.) te *Rječniku velikoga i maloga početnoga slova* (2022.), polazeći od pretpostavke da se sva imena pišu velikim početnim slovom, i nazivi pseudoblagdana pišu se velikim početnim slovom. Frazem *na Sveto Nigdarjevo* primarno je kajkavske provenijencije (sastavnica *Nigdarjevo* izvedena je od priloga *nigdar* 'nikad'), međutim, nadrastao je dijalektnu uporabu i danas ga smatramo dijelom općega frazeološkog fonda hrvatskoga jezika. Za razliku od njega, frazem *na Savrovo*, također značenja 'nikad', koji nalazimo u hrvatskim govorima, nije nadišao dijalektnu uporabu, a sastavnica *Savrovo* može se susresti samo u frazemima. Na europskoj frazeološkoj karti razgranat je frazeomodel s različitim pseudoblagdanima. Tako su hrvatskomu frazemu *na Svetoga Nikada* / *na Sveto Nikad* istovrijedni slovenski frazem *ob svetem nikoli*, njemački frazem *am Sankt Nimmerleinstag* / *an Sankt Nimmerlein*, portugalski frazem *no dia de São Nunca*, poljski *na świętego nigdy* / *na święty nigdy...* U talijanskome jeziku formalinijega je karaktera frazem *il giorno di San Mai*, koji je sinoniman frazemu šaljivijega prizvuka – *il giorno del poi e il mese del mai* / *l'anno del mai e il mese del poi*.

.....
Adinaton je stilska figura preuveličavanja kojom se izražava potpuna nemogućnost da se što dogodi.
.....

U drugim se jezicima susreću frazemi s različitim nepostojećim imenima svetaca. Tako se pretpostavlja da je u francuskome frazemu *à la Saint-Glinglin* ime svetca tvoreno prema onomatopejskoj sastavnici koja se odnosi na zvuk zvona. Za češki se frazem *na svatého Dyndy* smatra da je ustanovljen jezičnim posuđivanjem, a ime nepostojećega svetca izvorno je vrlo blisko češkoj riječi *jindy* 'drugi put'. Nizozemski frazem *met sint-juttemis* izaziva mnoge polemike o tome je li riječ o izmišljenome liku ili stvarnome svetku s obzirom na to da frazem prema nekim izvorima može imati i fakultativni dio *<als de kalveren op het ijs dansen>* (doslovno: 'kad telad pleše po ledu'). Unatoč tomu, u nizozemskome gradu Bredi nalazi se kip izmišljene figure *Sinte-Juttemis*. U rumunjskome jeziku frazem *Sfântul Așteaptă* odnosi se na čekanje, dok se u srpskome frazemu *на Светог Живка* pojavljuje ime koje nije svetačko.

U skupinu frazema motiviranih nepostojećim danima u godini ili mjesecu možemo ubrojiti frazeme *30. veljače* i *ad Kalendas Graecas* (*na grčke kalende*) iako njihova uporaba nije česta. Frazemsko značenje frazema *30. veljače* proizlazi iz činjenice da veljača može imati 28 ili 29 dana (ako je prijestupna), ali nikako 30, te ono što se treba dogoditi toga nepostojećeg dana zapravo se neće dogoditi nikad. Naravno, tako sad stvari stoje u suvremenoj distribuciji kalendarskih dana iako su u povijesti postojali revolucionarni pokušaji da se kalendar organizira tako da svaki mjesec ima trideset dana ili je trideseti dan bio prijestupni. Frazem *ad Kalendas Graecas* motiviran je kalendama. Kalende su u antičkome Rimu naziv prvoga dana u svakome mjesecu, za koji Grci nisu imali posebnoga naziva. Autorstvo izraza obično se pripisuje caru Augustu, a susreće se i u Svetonijevoj biografiji Cezara (Vasung 2011: 169). Potpuno istovrijedni frazemi zabilježeni su u romanskim jezicima (talijanski *alle calende greche*, francuski *aux calendes grecques*, španjolski *calendas griegas*, portugalski *às calendas gregas*, rumunjski *la Calendele Grecesti*) te u ruskome jeziku (*до греческих календ*).

Ni petkom ni svetkom

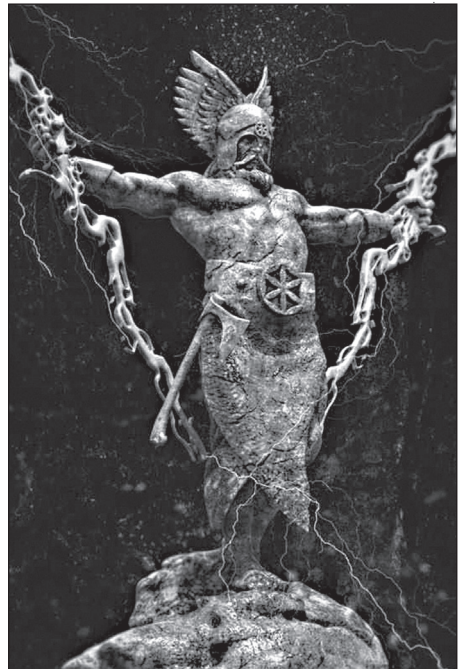
U frazeološkome fondu hrvatskoga jezika nalazimo samo jedan frazem koji je motiviran postojećim blagdanom svetoga Jurja, koji se obilježava 23. travnja – *dobiti što na Jurjevo* u značenju 'nikad ne dobiti što', koji je zabilježen u Matešićevu frazeološkome rječniku (1982.). Njegova nam motivacija postaje jasnija ako ga stavimo u širi kontekst. U srpskome jeziku postoji frazem *на свето Јурјево* u značenju 'nikad'. Mršević-Radović (2008: 59)

donosi objašnjenje prema kojemu se Đurđevdan u srpskome narodu smatrao početkom godine (tj. prirodnoga ciklusa) i tada su se rješavali imovinski odnosi i izvršavale porezne obveze. Kad se 1. siječnja počeo u narodu percipirati prvim danom u godini, postalo je izvjesno da se na Đurđevdan „više ništa ne može dobiti”. Uz Đurđevdan se povezuje i srpski frazem *на Ђурин немак*, koji upućuje na staro pravilo u okviru Srpske pravoslavne Crkve prema kojemu se Đurđevdan pomiče ako se dogodi da padne na Veliki petak i ne postoji mogućnost da se te dvije svetkovine obilježavaju na isti dan (Mršević-Radović 2008: 57).

Međutim, na širem južnoslavenskom prostoru nalazimo i frazeme koji su motivirani postojećim blagdanima, ali i razdobljima u kalendarskoj godini. Tako u srpskome, makedonskome i bugarskome jeziku postoje frazemi motivirani kukovim ljetom ili kukovdanom (srpski: *куков (кукуљев) дан, на куково лето, о кукову лету, на куков дан*, bugarski: *на куково лято, на куковден, кога<то> дойде куковден*, makedonski: *куков ден, на куковден, на куково лето*). Kukovo ljeto povezuje se s nazivima za vrlo siromašno razdoblje, tj. razdoblje slabe ljetine (Mršević-Radović 2008: 47). Takva se godina slaboga uroda u narodu naziva gladnom godinom, a sinonimni su nazivi *makarova godina* i *bobova godina*. Ti se nazivi mogu povezati s imenima poganskih bogova (Makar, Bob i Kuk) koje su slavili Slaveni, ali i Rimljani (Vasung 2011: 169).

Frazeme adinatske podloge motivirane nemogućnošću da različiti postojeći blagdani padnu na isti dan, npr. Uskrs i Duhovi, nalazimo u njemačkome (*wenn Ostern und Pfingsten auf einen Tag fallen*) i nizozemskome (*wanneer Pasen en Pinksteren op één dag vallen*), dok je u talijanskome jeziku frazedom *quando Pasqua viene a maggio* izražena nemogućnost da blagdan (Uskrs) bude izmješten u nepripadajući mjesec (naravno, riječ je o zapadnome kršćanstvu).

U frazeme koji su motivirani danima u tjednu, tj. koji za svoje sastavnice imaju dane u tjednu, možemo ubrojiti hrvatski frazem *ni petkom ni svetkom / ni petkom ni svecom* u značenju ‘nikad’, koji je zabilježen u dijalektnim frazeološkim rječnicima. Njemu antoniman frazem *<i> petkom i svetkom ili <i> svetkom i petkom* ‘svaki dan, uvijek, neprestano, bez prestanka (odmora)’ nadišao je dijalektnu uporabu i zabilježen je u *Hrvatskome frazeološkom rječniku* (2014.). Posebno mjesto u frazeologijama europskih jezika zauzima četvrtak i motiv njegova ponavljanja, što pridonosi razvijanju priložnoga frazemskog značenja ‘nikad’. Tako se u danskome jeziku spominje dvostruko, u talijanskome jeziku

trostruko, a u francuskome jeziku četverostruko ponavljanje istoga dana u tjednu (danski *når der er to torsdage i en uge*, talijanski *nella settimana dei tre giovedì*, francuski *dans la semaine des quatre jeudis*). Pretpostavka je da je francuski frazem motiviran činjenicom da se u određenome razdoblju u povijesti francuskoga školstva nastava nije održavala četvrtkom. Možemo samo pretpostaviti kako bi se danas đaci veselili da u radnome tjednu ima nekoliko neradnih dana. U ruskome se jeziku četvrtak spominje u frazemu *после дождичка в четверг* (doslovno: ‘nakon kiše u četvrtak’) također sa značenjem ‘nikad’.

Očito je četvrti dan u tjednu bio posebno važan, što se vidi iz njegova naziva u europskim jezicima. Kod Rimljana se smatrao Zeusovim, odnosno Jupiterovim danom (latinski *Jovis dies*, francuski *jeudi*, talijanski *giovedì*), germanski su ga narodi posvetili bogu Donaru (nordijski Thor), iz čega izvode svoje nazive (njemački *Donnerstag*, engleski *Thursday*, švedski *torsdag*, nizozemski *donderdag*), a slavenski Perunu (što se vidi iz naziva *perendan* kod Polapskih Slavena). Prema narodnim vjerovanjima četvrtak je bio jedan od sretnih dana na koji su se sklapale pogodbe i održavale svadbe te su počinjali poljodjelski radovi, tj. proljetno oranje. Također, u srednjemu vijeku četvrtkom su se održavali i tjedni sajmovi. Međutim, u engleskome jeziku zabilježen je frazem sa sastavnicom *nedjelja* – *not in a month of Sundays* i njegova kasnija inačica *not in a week of Sundays* – koji i danas izaziva polemiku oko motivacije. Iako nema spora oko frazetskoga značenja i autorstva frazema (koje se pripisuje Hamiltonu Murrayu), ostaje upitno je li riječ o broju nedjelja ili o mjesecu/tjednu u kojemu je svaki dan nedjelja (usp. *Oxford English Dictionary*).

Frazemi koji objedinjuju vremenske i zoonimne sastavnice frazemi su u *mjesecu limburgu* <kad se majmuni šišaju> i na *prvi livoga* <kad se budu majmuni šišat i kokoši pišat> (koji je zabilježen u novoštokavskim ikavskim govorima) i u njihovu je semantičkome talogu slika majmuna koji se šišaju. Njihovu motivaciju možemo objasniti usporedbom sa srpskim frazemom *o ukrunovu dne*, koji doduše ne sadržava zoonimnu sastavnicu, ali se u dubinskoj strukturi može povezati sa životinjama. Taj se frazem odnosi na dan kad se u godini prvi put strižu (šišaju) ovce, a onomatopejska sastavnica *ukrunov* oponaša zvuk škara (Mršević-Radović 2008: 57). Motiv striženja životinja, koji se obično povezuje s ovcama, u apsurdnim je kombinacijama povezan i s drugim životinjama, pa se tako u makedonskim frazemima osim majmuna strižu pijetlovi i svinje, dok je u bugarskome jeziku striženje prisutno u frazemu koji ne sadržava zoonim – *кога стрижат яйцата* (doslovno: ‘kad strižu jaja’) (Vasung 2011: 175).

Na kraju, iako u hrvatskome frazeološkom korpusu ne nalazimo odgovarajuće istovrijednice, u adinatskim frazemima na širem južnoslavenskom prostoru pronalazimo i one koji su dio somatske frazeologije. Tako se u makedonskoj i bugarskoj frazeologiji izdvajaju frazemi koji su motivirani nerealnim pokretima ljudskoga tijela, tj. slikom čovjeka koji određene dijelove svojega tijela ne može vidjeti (npr. leđa, potiljak, vrat), kao i one koji su motivirani nerealnom mogućnošću rasta dlaka (npr. na licu čosava muškarca, na dlanovima ili petama (usp. Vasung 2011: 176)). U frazeologijama navedenih jezika pronalazimo i adinatske frazeme motivirane nerealnim religijskim motivima ili

simbolima, npr. u bugarskome *кога се вѣрнат евреите от божи гроб* (doslovno: ‘kad se Židovi vrate s Božjega groba’) i *кога дойдат евреите от хаджилѣк* (doslovno: ‘kad Židovi dođu iz hadžiluka’). U makedonskome jeziku nalazimo i sliku Božjega silaska na zemlju – *кога ќе заоду Господ по земјата* (doslovno: ‘kad Gospodin prohoda zemljom’). U hrvatskoj je frazeologiji zabilježen frazem iste pozadinske slike, ali bitno drukčijega značenja: *kad (dok) je <još> Bog po zemlji hodao* ‘u dobra stara vremena, vrlo davno’. U okviru religijske motivacije možemo promatrati i frazeme zasnovane na slici nemoguće misije zaleđivanja pakla, koje nalazimo u engleskome (*when hell freezes over*), danskome (*når helvede fryser til is*), finskome (*kun helvetti jäätyy*) i njemačkome (*wenn die Hölle zufriert*).

Malu, ali svakako zanimljivu skupinu frazema zasnovanih na adinatonu čine i oni frazemi u kojima se izmještaju svakodnevna zbivanja u prirodi, npr. izlazak Sunca ili tijek rijeke. U kineskome, grčkome i hindskome jeziku zabilježen je frazem koji u doslovnome prijevodu glasi *kad Sunce iziđe na zapadu*, a u hrvatskome je jeziku zabilježen frazem *kad Sava poteče uzvodno*.

Omiljeni adinaton hrvatskih političara

Izražavanje mogućnosti, odnosno nemogućnosti zauzima posebno mjesto u političkoj komunikaciji. Efektivnošću adinatona kao retoričke figure koristili su se u prijelomnim trenucima hrvatske povijesti i hrvatski političari različitih ideologija. Tako neke političare povezuje isti na adinatonu zasnovan frazem nacionalnoga karaktera u kojemu je nemogućnost iskazana suprotnim tijekom rijeke Save – *kad Sava poteče uzvodno*. Prvi je političar krajem Drugoga svjetskoga rata 1945. godine zapisao rečenicu: „Prije će Sava poteći uzvodno, negoli će boljševizam doći u Hrvatsku.” Drugi je političar nakon hrvatskoga proljeća 1971. u jednome svojem govoru zaključio: „Sada smo vidjeli da se u jednoj republici tako rekuć kao kula od karata srušilo sve ono o čemu su sanjali oni koji su od Matice hrvatske stvarali nekakvu partiju. Oni su već propovijedali da će jednog dana ići u Ujedinjene nacije, da će, malo-pomalo, i armiju u Hrvatskoj uzeti u svoje ruke. E, baš će oni, dugo počekati da to uzmu. Ja mislim da će se prije Sava okrenuti natrag i poteći prema Triglavu.” (Ratko Perić: Kardinal i Maršal, *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, str. 267). A treći je, prema nekim izvorima, 1989. godine rekao: „Prije će Sava poteći uzvodno nego će se Hrvatska naoružati.” (usp. Bačić: Što se sve događa 30. veljače? *Vijenc* 393, 2009.). Iako za izražavanje krajnje nemogućnosti upotrebljavaju isti frazem ili neku njegovu modifikaciju, smisao njihovih poruka bitno se razlikuje s obzirom na njihova uvjerenja. Međutim, kako se heraklitovski sve mijenja i sve teče, povijest je uskoro vrlo brzo demantirala sve njihove izjave. Jedino Sava i dalje teče kako je uvijek i tekla – svojim tokom od izvora prema ušću.